

Neologijos terminija ir *Lietuvių kalbos naujažodžių* *duomenyno* praktika

---

RITA MILIŪNAITĖ

Lietuvių kalbos institutas

ANOTACIJA

Suaktyvėjus naujažodžių tyrimams Lietuvoje, jiems aprašyti prireikia naujų, iki šiol lietuvių kalbotyroje nevirtotų arba tik pavienių autorių virtotų, į žodynus neįtrauktų, tačiau užsienio literatūroje paplitusių terminų. Straipsnyje nagrinėjama, kaip pagrindiniuose lietuvių kalbotyros darbuose apibrėžiama *naujažodžio* sąvoka ir kokie yra esminiai ją sudarantys semantiniai dėmenys. Atskleidžiamas kalbotyros terminų *naujažodis*, *neologizmas*, *protologizmas*, *okazionalizmas*, *efemerizmas*, *paleologizmas* ir kelių kitų su neologija susijusių terminų turinys. Remiamasi šios srities užsienio leksikografijos šaltiniais ir neologijos tyrimais, taip pat internetinio *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyno* tvarkybos patirtimi.

ESMINIAI ŽODŽIAI: naujažodis, neologizmas, neologija, kalbotyros terminija, naujažodžių duomenynas

ABSTRACT

As the research of neologisms is gathering pace in Lithuania, their description requires new terms, which have not until now been used in Lithuanian linguistics or have been used by individual authors only and are not yet included in dictionaries but are widespread in foreign studies. The article investigates how the concept of *neologism* (Lith. *naujažodis*) is defined in the major studies of Lithuanian linguistics and what its principal semantic components are. It reveals the content of linguistic terms *naujažodis*, *neologizmas*, *protologizmas*, *okazionalizmas*, *efemerizmas*, *paleologizmas* and several other neology related terms. It builds upon foreign lexicographical sources of this field and the research in neology, as well as the experience of managing the Database of Lithuanian Neologisms.

KEYWORDS: neologism, neology, terminology of linguistics, database of neologisms

ĮVADAS

Dabartinės leksikos tyrimai rodo, kad įvairių kalbų žodynas pastaraisiais dešimtmečiais plečiasi kaip dar niekada ankstesniais laikais. Šis intensyvus reiškinys dažnai vadinamas neologijos bumu (angl. *neological boom*; žr. Заботкина 1989; Girčienė 2005: 78; Putilina 2013; Behera, Mishra 2013: 25; Кольцова 2017: 604–613; Martseva et al. 2018: 266). Jį lemia naujų idėjų ir vertybių atsiradimas, sparti mokslo, informacinių technologijų pažanga, taip pat suaktyvėjusi įvairiapusiška visuomenės veikla, socialinių tinklų ir kitokios elektroninės komunikacijos plėtra. Elektroninė terpė, kurioje gyvuoja internetinė žiniasklaida, diskusijų forumai, socialiniai tinklai, kartu tapo virtualia spartaus kalbos naujovių kūrimo bei greitos jų sklaidos vieta. Pastebima ir kokybinių leksikos pokyčių: suaktyvėjo ir tapo įprasti kai kurie anksčiau buvę pakraštiniai leksikos atsinaujinimo būdai (Lehrer 2006: 590).

Naujus leksikos reiškinius tiria ir aprašo *neologija* ir *neografija*, naujus terminus tiria *neonimija*. Šiam darbui reikalinga neologijos terminija, tačiau ji tiek lietuvių, tiek užsienio darbuose gerokai įvairuoja ir kol kas nesudaro aiškios sistemos.

Lietuvių kalbotyroje pats *neologijos* terminas dar nėra labai paplitęs ir pasitaiko nebent aukštųjų mokyklų vadovėliuose (žr. Jakaitienė 2005: 251), atskiruose negausiuose naujažodžių tiriamuosiuose darbuose (plg. Mikeliūnienė 2000: 65; Aleksaitė, Murmulaitytė 2018: 238–239). Užsienio kalbotyroje *neologija* dažniausiai suprantama dvejopai: 1) vidinių ir išorinių leksikos atsinaujinimo žodžiais, jų reikšmėmis procesų visuma; 2) leksikologijos atšaka, tirianti šiuos procesus – tai, kas susiję su neologizmais (plg. Družā 2013: 749). Būta ir platesnės *neologijos* sampratos (pirmiausia prancūzų kalbotyroje), kuri apima kurio nors laikotarpio kalboje atsirandančių įvairių lygmenų naujovių (įskaitant fonetiką, morfologiją, sintaksę ir kt.) visumą, tačiau ilgainiui imta ribotis leksikos lygmeniu. Dar viena *neologijos* sąvokos plėtimo kryptis – įvairi su leksikos naujovėmis ir jų funkcionavimu visuomenėje susijusi veikla (praktinis naujažodžių kūrimas, kalbos technologijomis pagrįstų kalbos naujovių rinkimas, registravimas, diegimas vartosenoje ir pan., plačiau žr. Družā 2013: 750 ir ten nurodytą literatūrą).

Kitas trumpai apibūdinamas su neologija susijęs terminas – *neonimija*. Jis vartojamas kalbant apie terminijos atsinaujinimą. Kartu pabrėžiamas neonimijos skirtumas nuo bendrosios leksikos naujovių. Naujų terminų dažniausiai atsiranda sąmoningomis konkrečios srities specialistų pastan-

gomis dėl būtinybės įvardyti naują daiktą ar reiškinį ir atsižvelgiant į esamų terminų sistematiką (Družā 2013: 753–754; Humbley 2018: 437–452). Plg. Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nuolat apbruojamus įvairių sričių terminų sąrašus, pavyzdžiui, lietuviškus grybų pavadinimus: *veltiniuotė, vilnuotė, šeriuotė; šakotgrybis, žaliagrybis, kristalgrybis, ryškia-grybis* ir kt.¹. Tokie leksikos vienetai esti stabilesni už bendrosios leksikos naujažodžius, kurių dalis atsiranda spontaniškai kaip individualios kūrybos rezultatas ir gali funkcionuoti įvairiais raiškos variantais, įskaitant ir stilistiškai konotuotus. Plg. skolinio *inflenceris, -e²* vartosenoje fiksuotus atitikmenis: *įtakdarys, -ė, įtakininkas, -ė, įtakotojas, -a, įtakiukas, -ė, įtakotukas, -ė, įtakonešis, -ė; nuomonės formuotojas, -a, nuomonės lyderis, -ė*.

Neologija glaudžiai susijusi su *neografija* (kitaip – *neolografija*, žr. Jakaitienė 2005: 251), arba *neologijos leksikografija* – žodyno pokyčių tyrimu, sisteminimu ir aprašymu (žr. Fjeld, Nygaard 2012: 221). Tai taip pat dar reti terminai lietuvių neologijos tyrimuose, nes specialiai naujažodžiams skirtų lietuvių kalbos žodynų nėra išleista. Plg.: neografijos pradžia Europoje laikomas 1801 m. išleistas prancūzų kalbos neologizmų žodynas (žr. Jakaitienė 2005: 251); anglų kalbos neografijos pradžia – XX a. 5 deš. (žr. Barnhart R., Barnhart C. 1990: 1162–1163; Заботкина 1989); pirmas rusų kalbos neologizmų žodynas išleistas 1971 m. (žr. Ефремов 2014: 14); norvegų – 1982 m. (žr. Fjeld, Nygaard 2012: 231). XXI a. pr. pradėta kurti skaitmenines leksikos naujovių duomenų bazes ir žodynus, kuriems duomenys iš tekstynų arba įvairių interneto šaltinių išrenkami automatiškai.

Neologijos atšaka iš dalies galima laikyti naujų žodžių darybos proceso tyrimus. Lietuvių kalbotyros darbuose pats šis procesas ir tyrimų sritis kartais vadinama žodžiu *naujadara*³. Jeigu jis būtų vartojamas dažniau, greičiausiai taptų terminu.

¹ Žr.: Rekomendacija „Dėl grybų (inoperkulinių diskomicetų) lietuviškų pavadinimų“. – Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2020 m. gegužės 7 d. protokolinis nutarimas Nr. PN-8. Prieiga internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/7aac9992937511eaa51db668f0092944?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=d26e15e8-65ed-4e77-92ec-5e1aeb2010e2>

² *Inflenceris, -ė* „rinkodaroje veikiantis asmuo, savo žinomumu darantis poveikį pirkėjų pasirinkimui; žinomas asmuo, nuomonės formuotojas, dažnai išnaudojamas kieno nors idėjų sklaidai, ypač socialiniuose tinkluose ir žiniasklaidoje“ (ND).

³ Šis naujas žodis pradėtas vartoti bene 2004 m. Jono Jablonskio konferencijoje, kuri terminologo Jono Klimavičiaus siūlymu pavadinta „Lietuvių kalbos naujadara“, ir retkarčiais pasitaiko naujadarų tyrimus aprašančiuose darbuose (plg. Daivos Murmulaitytės straipsnį „Lietuvių kalbos sudurtinių daiktavardžių naujadara ir bendrinės kalbos normos“. – *Baltu filologija* 28(2), 2019, 107–122).

Nuo 2011 m. Lietuvių kalbos institute pradėtas nuosekliai kaupti (tiesa, rankiniu būdu) ir iškart skelbti internete XXI a. naująją leksiką atspindintis *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas* (toliau – ND, plačiau apie jame kaupiamus naujažodžius, jų pateikimo tvarką ir paieškos duomenų bazėje galimybes žr. Miliūnaitė 2015: 161–184; Miliūnaitė 2018: 1–21). 2020 m. pab. ND leksikografiškai aprašyta ir su vartojimo pavyzdžiais pateikta daugiau kaip 6 tūkst. antraštinių žodžių. Daugėjant duomenų apie lietuvių kalbos naujažodžius bei jų vartojimą, intensyvėja ir jų tyrimai. Taip pat rašomi studentų tiriamieji darbai, apie naujažodžius pradedama daugiau kalbėti bendrojo ugdymo mokyklose, žiniasklaidoje. Siekiant geriau pažinti neologijos procesą, gilinantis į naujažodžių atsiradimo būdus, atrankos kriterijus ir klasifikavimo galimybes, semantinius pokyčius ir darybos ypatumus, kartu susiduriama su neologijos terminijos trūkumu bei neapibrėžtumu. Tai, kad palyginti jaunės šios kalbotyros atšakės terminijos bazė dar nenusistovėjusi, pripažįstama kaip viena iš pačios neologijos problemų (plg. Мельник, Штехман 2015). Neologijos terminijos problematika gvildenama ir šiame straipsnyje. Čia praverčia kitų kalbų, kurių naujažodžių tyrimai labiau išplėtoti, vartojamos neologijos terminijos patirtis.

Straipsnio tikslas – šių dienų akimis pažvelgti į *naujo leksikos vieneto* sąvoką ir aptarti esmines jos ypatybes, kurioms išryškinti dažnai vartojamas ne tik pagrindinis neologijos terminas *naujažodis (neologizmas)*, bet ir kiti daliniai terminai. Kartu siekiama iškelti naujus šios terminijos poreikius praktiniame lietuvių kalbos naujažodžių tvarkybos darbe. Tai turėtų paskatinti atnaujinti lietuvių neologijos terminiją, palengvinti susikalbėjimą nagrinėjant neografijos problemas.

Straipsnyje keliami uždaviniai:

- 1) panagrinėti, kaip naujažodžiai apibrėžiami pasirinktuose lietuvių ir užsienio leksikografijos šaltiniuose;
- 2) remiantis lietuvių bei užsienio kalbotyros literatūra ir empiriniais naujažodžių duomenimis, nustatyti esminius naujažodžio sampratą formuojančius požymius;
- 3) atskleisti neologijos terminų *naujažodis, neologizmas, protologizmas, prelogizmas, okazionalizmas, efemerizmas, paleologizmas* ir keletą kitų turinį, parodyti jų įvairovę ir vartojimo problemas, atsižvelgiant į praktinius lietuvių kalbos naujažodžių tvarkybos poreikius.

Nors skirtingų naujažodžių rūšių įvardijimas glaudžiai susijęs ir su naujažodžių struktūrinės klasifikacijos (pagal naujažodžių atsiradimo ar sudarymo būdus) problema, straipsnyje ji plačiau nėra nagrinėjama, nes remiasi tradicine kalbos reiškiniams aprašyti vartojama terminija (plg.: *skoliniai, vertiniai, trumpiniai* ir kt.).

Straipsnyje taikomi metodai – analitinis, lyginamasis ir aprašomasis.

Pagrindinis naujažodžių duomenų šaltinis – minėtas straipsnio autorės sudaromas ir kartu su Agne Aleksaite nuolat pildomas bei atnaujinamas ND. Straipsnis galėtų būti naudingas ne tik šiuo duomenynu besinaudojantiems naujosios leksikos ir žodžių darybos polinkių tyrėjams, bet ir įvairių sričių terminijos tyrėjams, terminografams, nes atsinaujinanti kiekvienos kalbos ar srities terminija patenka į neologijos valdas.

Straipsnį sudaro keturios dalys, kuriose nagrinėjami naujažodžiams pavadinti vartojami terminai pagal įvairias naujažodžiams būdingas ypatybes.

1. NAUJAŽODŽIO SAMPRATA IR APIBRĖŽTYS

Bendriausias terminas naujiems leksikos vienetams pavadinti lietuvių kalboje yra *naujažodis* ir tarptautinis jo atitikmuo, absoliutusias sinonimas (dubletas), – *neologizmas*. Tiesa, naujažodžiai laikomi dar aukštesnės sisteminės kategorijos – *leksikos inovacijų* – dalimi, mėginant atskirti *tikruosius naujažodžius*, kurie ilgai išsivertina leksinėje kalbos sistemoje, ir šnekoje konkrečiai situacijai sukurtus pavienius, o po kiek laiko išnykstančius leksikos vienetus bei kitas atsitiktines leksikos naujoves (žr. Dzhabrailova, Rybakova 2019: 20). Tokia siauresnė *naujažodžio* samprata prasminga, į neologijos procesą žiūrint diachroniškai, kai jau būna aiškus visas naujažodžio kelias nuo atsiradimo iki įtraukimo į žodynus. Sinchroniškai dažnai neįmanoma nuspėti, koks bus tolesnis naujai atsiradusio leksikos vieneto likimas, tad straipsnyje remiamasi platesne naujažodžio samprata, neatsiribojant ir nuo pavienių, situacinių naujų žodžių. Beje, taikant straipsnio įvade minėtą automatinę naujažodžių atranką iš didelių duomenų sancaupų, pirminiuose atrankos rezultatuose, dar neperžiūrėtuose tyrėjų, pateikiami leksikos vienetai tiek užsienio, tiek lietuvių neologijoje paprastai vadinami *kandidatais į naujažodžius*.

Žodis *neologizmas* atėjo iki lietuvių kalbos per kalbas tarpininkes iš XVIII a. pab. prancūzų kalbos, kurioje fiksuotas žodis *néologisme* savo

ruožtu kildinamas iš graikų kalbos: *neos* „naujas“, *logos* „žodis“ (žr. MW; OLD). Taigi etimologiškai *neologizmas*, arba *naujažodis*, gali būti apibrėžtas kaip bet kuris „naujas kalboje atsiradęs žodis“.

Keblumų iš esmės kelia ne termino *naujažodis* (*neologizmas*) raiška, o jo turinys. Neologijai skirtuose užsienio kalbotyros darbuose sutartinai pripažįstama, kad pati naujažodžio sąvoka per laiką kito – nuo naują realiją pavadinančio naujai atsiradusio žodžio iki sudėtingo naujo sociopsicholingvistinio reiškinių – ir iki šiol tebėra miglota, netiksli, nevienodai suprantama (plg. Fjeld, Nygaard 2012: 222; Družá 2013: 751). Todėl nėra keista, kad *naujažodis* daugelyje šaltinių apibrėžiamas panašiai (nedaug nutolstant nuo pirminės etimologinės reikšmės), bet juo vadinamos sąvokos turinys interpretuojamas skirtingai, o kartais pasitaiko ir viena kitai prieštaraujančių nuostatų.

Panagrinėkime, kaip pagrindiniuose lietuvių leksikografijos šaltiniuose (žr. 1-ą lentelę) ir kelete kitų kalbotyros darbų apibūdinami *neologizmai* (*naujažodžiai*).

1 lentelė. Terminų *neologizmas* ir *naujažodis* apibrėžtys lietuviškuose leksikografijos šaltiniuose (jie pateikiami abėcėliškai pagal santrumpas)

ŠALTINIAI	NEOLOGIZMO APIBRĖŽTYS	NAUJAŽODŽIO APIBRĖŽTYS
DLKŽ ₇₁ (2015)	neologizmas (2) <i>lingv.</i> naujažodis	naujažodis (1) <i>lingv.</i> naujas žodis (naujadaras ar skolinys), neologizmas
KTŽ (1990)	neologizmas , naujažodis (<i>неологизм, neologism</i>) Naujas kalbos žodis, atsiradęs morfologinės žodžių darybos būdu (<i>ansamblietis, mėnuleigis, priešoperacinis, -ė, puolūs, -i</i>), darant santrumpas (<i>autokelias, pram-prekyba, telelaida</i>), skolinantis leksemas iš kitų kalbų (<i>kosmonautas, lausanas, mazeris, telereportažas</i>) ir pan. <...> ⁴ .	naujažodis žr. neologizmas .

⁴ Ši apibrėžtis KTŽ toliau išplėsta išsamesniu paaiškinimu, kaip atsiranda neologizmų, kaip jie funkcionuoja vartosenoje ir kt.

ŠALTINIAI	NEOLOGIZMO APIBRĖŽTYS	NAUJAŽODŽIO APIBRĖŽTYS
LKE (2008)	neologizmas , naujažodis, – kiekvienas naujai atsiradęs žodis. Dažniausiai tai arba <i>naujadaras</i> (pvz., <i>atmušas</i> ‘atrama sulaikyti vagonams gale kelio’, <i>dūrinys</i> ‘sudurtinis žodis’ <...>, arba naujas <i>nauskolinys</i> (pvz., <i>bionika</i> ‘mokslas apie organizmų veiklos principų taikymą mechanikoje’ <...>). ⁵	[Atskiro straipsnio nėra, <i>naujažodis</i> pateikiamas tik <i>neologizmo</i> straipsnyje kaip sinonimas. – <i>Aut. past.</i>]
LKŽ ⁶	neologizmas sm. (2) DŽ lingv. <i>naujai atsiradęs, bet neišsigalėjęs kalboje žodis, naujadaras</i> . ⁷	naujāžodis sm. (1) K.Būg, NdŽ; EncV309 žr. naujadaras 1. naujādaras sm. (1) 1. In lingv. <i>naujai sudarytas, bet neišsigalėjęs kalboje žodis, neologizmas</i>
SŽe (2015)	neologizmas 2 → naujadaras	naujāžodis 1 → naujadaras naujādaras 1 (naujai sudarytas žodis) – neologizmas , naujāžodis knyg.
TŽŽ (2013)	neologizmas [<i>na</i> <i>neo</i> + gr. <i>logos</i> – žodis] 1. naujadaras , kalboje atsiradęs naujas žodis arba žodžių junginys 2. psich. psichikos ligonio sudarytas beprasmiškas naujažodis 3. 3–5 m. vaikų sukurtas naujažodis jiems dar nežinomiems reiškiniams apibūdinti.	[<i>Naujažodis</i> vartojamas kaip <i>neologizmo</i> sinonimas 2-a ir 3-ia reikšme. – <i>Aut. past.</i>]

⁵ Prie šios apibrėžties pateikiamas platesnis paaiškinimas: „Palyginti atsitiktiniai tėra dar kaip kitaip naujai atsiradę žodžiai – arba dėl ryškios semantinės raidos (tada susidaro semantiniai homonimai <...>), arba dėl žodžių kūrybos (tai onomatopėjiniai, garsų mėgdžiojamieji žodžiai; prie jų būtų galima skirti ir dirbtinai sukurtuosius jungiant atskirus kalbos garsus, arba dėl *na*kontaminacijos. Kitiems [neologizmas] gali būti ir naujas pastovus žodžių junginys, frazeologizmas. Kartais [neologizmo] terminas vartojamas dar plačiau – juo vadinama kiekviena kalbos naujovė, ir tada jis tampa termino *na*inovacija (kalbos, lingvistišnė) sinonimu.“ (LKE 2008: 369).

⁶ Knyginiame šio šaltinio leidime *neologizmo* ir *naujažodžio* straipsniai pateikti 8-ame tome (1970).

⁷ Beje, LKŽe (skaitmeninio formato) *neologizmo* straipsnyje žodis „naujadaras“ atskirtas ne kabliataškiu, o kablieliu (greičiausiai dėl teksto skenavimo paklaidos). Tačiau apibrėžtyse tokiomis atvejais kablielį ir kabliataškį galima interpretuoti skirtingai: kablieliu paprastai atskiriami artimi sinonimai, kabliataškiu – labiau semantiškai nutolę (galintys turėti skirtingų atspalvių) prasminiai apibrėžties dėmenys.

Aiškinantis *naujažodžio* sampratą, pravartu žvilgterti ir į kelis dažnai cituojamų autoritetingų autorių darbus.

Vinco Urbutio monografijoje *Žodžių darybos teorija* teigiama, kad „[k]iekvienas naujai pasirodęs žodis gali būti vadinamas naujažodžiu, arba neologizmu. Tačiau ne kiekvienas naujažodis kartu yra naujadaras“. Toliau glaustai apibūdinami pagrindiniai naujažodžių atsiradimo būdai – skolinimas, semantinė raida bei naujų žodžių (naujadarų) sudarymas iš jau esamų kitų žodžių (Urbutis 2009: 36).

Evalda Jakaitienė studijų knygoje *Leksikografija* (Jakaitienė 2005: 250–251) *naujažodžius* apibrėžia taip:

Naujažodžiai, arba neologizmai, yra žodžiai, atskiros jų reikšmės ar žodžių junginiai, atsirandantys dėl visuomeninių santykių kitimo, mokslo, technikos, kultūros pažangos ir visuomenės suvokiami kaip nauji, neįprasti, dar neprigiję ir nepaplitę. Tie iš jų, kurie pasirodo esą reikalingi ir geriausiai atitinką kalbos dėsnius, išplinta, patenka į aktyviąją vartoseną ir paliauja būti neologizmais.⁸

Pirmiausia minėtuose lietuviškuose šaltiniuose į akis krinta nevienodas terminų *naujažodis* – *neologizmas* – *naujadaras* santykis. Daugeliu atvejų *naujažodis* ir *neologizmas* pateikiami kaip absoliutieji sinonimai (dubletai), iš kurių pirmenybę linkstama teikti lietuviškajam *naujažodžiui*, o *naujadaru* žymima sąvoka laikoma esančia žemesnio lygmens, t. y. įeina į platesnės apimties naujažodžio sąvoką. Tik dviejuose ankstesniuose šaltiniuose – LKŽ ir jo pagrindu sudarytame SŽe (1-as knyginio varianto leidimas 1981 m.), kiek galima spręsti iš straipsnių pateikimo, *naujažodis* (*neologizmas*) ir *naujadaras* laikomi lygiavertės apimties sąvokomis. O tai jau neatitinka tikrovės.

Ką rodo minėtų šaltinių duomenys apie *naujažodžio* sampratą? Apibrėžiant *naujažodį*, iškeliami tokie svarbiausi šios sąvokos aspektai:

- 1) naujažodžio, kaip kalbos reiškinių, naujumas, neįprastumas kalbinei bendruomenei;
- 2) naujažodžio, kaip leksikos vieneto, forma;
- 3) naujažodžių funkcionavimo ypatumai (atsiradimo priežastys, būdai, funkciniai požymiai).

Trumpajai naujažodžio apibrėžčiai sudaryti dažniausiai naudojami trys semantiniai dėmenys: *kas?* (tam tikras leksikos vienetas) + *koks?* (naujas) +

⁸ Toliau šiame šaltinyje pateikiama naujažodžių klasifikacija pagal inovacijų tipus, kilmę, darybą, funkcijas ir vartoseną.

kaip atsiradęs? (skolinimo, vertybos, darybos arba semantinės raidos būdu). Enciklopedinėse apibrėžtyse šios ypatybės aiškinamos išsamiau.

Užsienio leksikografijos šaltiniuose ir neologijai skirtoje literatūroje *naujažodžio* (*neologizmo*) samprata iš esmės nesiskiria nuo lietuviškųjų šaltinių (žr. 2-ą lentelę).

2 lentelė. Termino *neologizmas* apibrėžtys skaitmeniniuose užsienio leksikografijos šaltiniuose

ŠALTINIAI	NEOLOGIZMO APIBRĖŽTYS
CED	<p>neologism</p> <p>1. a newly coined word, or a phrase or familiar word used in a new sense</p> <p>2. the practice of using or introducing neologisms (<i>Collins English Dictionary</i>)</p> <p>neologism</p> <p>A neologism is a new word or expression in a language, or a new meaning for an existing word or expression.</p> <p>Synonyms: new word, buzz word [informal], coinage, new phrase (<i>COBUILD Advanced English Dictionary</i>)</p>
MD	<p>neologism</p> <p>a new word or expression, or an existing word used with a new meaning</p>
MW	<p>neologism</p> <p>1. a new word, usage, or expression // <i>technological neologisms</i></p> <p>2. <i>psychology:</i> a new word that is coined especially by a person affected with schizophrenia and is meaningless except to the coiner, and is typically a combination of two existing words or a shortening or distortion of an existing word</p>
OLD	<p>neologism</p> <p>a new word or expression, or a new meaning of a word</p>
VPSV	<p>neologisms sk. jaunvārds</p> <p>jaunvārds, neologisms</p> <p>Žodis, paprastai padarytas pavadinti iki tol nežinomai ar svetimos kilmės žodžiu žymimai sąvokai, aktualiai konkrečiu kalbos vartojimo laikotarpiu.⁹</p>

⁹ Ačiū Daivai Murmulaitytei už apibrėžties vertimą iš latvių kalbos. Šio žodyno straipsnyje toliau pateikiama skirtingiems laikotarpiams būdingų naujažodžių pavyzdžių, parodoma jų dinamika ir kalbos vartojimo sritys, kuriose naujų žodžių atsiranda dažniausiai.

ŠALTINIAI	NEOLOGIZMO APIBRĖŽTYS
НСИС	НЕОЛОГИ‘ЗМ [<i>нео...</i> + гр. <i>logos</i> слово] – вновь появившиеся в языке слово или оборот речи, а также новое значение старого слова, обозначающие новые либо уже существующие понятия, предмет, явления (напр.: <i>разрядка, черный ящик, луноход, зимник, фломастер</i> и др.).
СЛТ	НЕОЛОГИЗМ (новое слово) англ. <i>neologism</i> , фр. <i>néologisme</i> , нем. <i>Neologismus, Neubildung</i> , исп. <i>neologismo</i> . 1. Слово или оборот, созданные (возникшие) для обозначения нового (прежде неизвестного) предмета или для выражения нового понятия, Русск. <i>лавсан</i> . 2. Новое слово или выражение, не получившее прав гражданства в общенародном языке и потому воспринимающееся как принадлежащее к особому, нередко сниженному стилю речи, Русск. <i>зеленокудрые, акростишествовать, кисляйство, молоткастый</i> . ¹⁰
ТС	НЕОЛОГИ‘ЗМ , -а, м. В языкознании: новое слово или выражение, а также новое значение старого слова.

Taigi užsienio leksikografijos šaltiniuose *neologizmo* apibrėžtyse iškeliami tie patys naujažodžių apibūdinimo aspektai: naujumas, formos ir funkcijų bei vartojimo ypatumai. Skiriasi tik detalės (ne visada į naujažodžio sąvoką įtraukiamas naujadaras ar naujės žodžio reikšmės dėmuo ir pan.). Daugiau įvairovės esama kalbotyros literatūroje. Pavyzdžiui, kai kuriuose prancūzų neologijos tyrimuose *naujažodis* laikomas daugiareikšmiu žodžiu ir apibrėžiamas kaip turintis tris reikšmes (žr. Družą 2013: 751 ir ten nurodytus prancūzų leksikografijos veikalus): 1) naujas žodis, paskolintas iš kitos kalbos; 2) žodis, kuris jau egzistuoja kalboje, įgavęs naują reikšmę; 3) sukurtas naujas žodis, kuris suprantamas tik jo kūrėjui (atsiradęs paprastai kaip šizofrenijos padarinys). Beje, psichologijoje vartojamą naujažodžio reikšmę, kaip matyti 1-oje lentelėje, nurodo ir lietuviškasis TŽŽ: „psichikos ligonio sudarytas beprasmiškas naujažodis“; taip pat prie naujažodžių šiame šaltinyje prisikiriami ir pavieniai vaikų naujadarai. Pastarosios *naujažodžio* reikšmės yra pakraštinės ir tokie nauji žodžiai paprastai paliekami už neologijos tyrimo ribų.

Toliau straipsnyje svarbiausi naujažodžio sąvokos aspektai aptariami išsamiau. Kartu išaiškėja papildomų naujažodžio sąvokos ypatybių, pagal

¹⁰ Toliau šiame šaltinyje apibūdinamos įvairios naujažodžių rūšys (pvz.: *stilistiniai naujažodžiai, potencialieji žodžiai* ir kt.), pateikiama pavyzdžių.

kurias naujažodžius galima skirstyti į smulkesnes rūšis ir jas įvardyti skirtingais terminais.

2. NAUJAŽODŽIO NAUJUMO PROBLEMA

Esminis naujažodžio požymis, užkoduotas sudurtinio termino *naujažodis* pirmajame sande – naujumas, t. y. iki tol kalboje nebuvusio žodžio (ar kito leksikos vieneto) atsiradimas. Tačiau pati savaime ši ypatybė gana neapibrėžta: *nauja* yra reliatyvu, nes tai laike kintantis reiškiny (Fjeld, Nygaard 2012: 223), reikalaujantis sukonkretinimo:

- 1) kas yra naujumo atskaitos taškas?
- 2) kiek trunka naujumas ir kada jis pasibaigia?

Studijų knygoje *Leksikologija* E. Jakaitienė taip pat pažymi, kad naujumas galintis būti suprantamas pernelyg subjektyviai, todėl „naujažodžiais laikomi tie leksikos vienetai (žodžiai, jų reikšmės), kurie egzistuoja tam tikru istoriniu metu ir kurių nebuvo ankstesniu kalbos raidos laikotarpiu“ (Jakaitienė 2010: 203, 205–206).

Taigi naujažodžiams apibrėžti svarbu tyrėjų nusistatytas konkretus ilgesnis ar trumpesnis kalbos vartojimo laikotarpis. Tai nurodoma ir *Kalbotyros terminų žodyne* (toliau – KTŽ):

Neologizmo sąvoka yra ribota laiko ir vartojimo atžvilgiu. Kalboje nėra neologizmų apskritai, kalbama apie tam tikros epochos, šimtmečio, dešimtmečio, literatūrinės kalbos¹¹, tam tikros funkcinės atmainos ar atskiro kalbos vartotojo neologizmus, pavyzdžiui, XVI šimtmečio lietuvių raštijos neologizmai, „Aušros“ laikotarpio lietuvių kalbos neologizmai, J. Jablonskio neologizmai ir t. t.

Lietuvių kalbos žodyne (toliau – LKŽe) elektroninės paieškos įrankis randa 3037 antraštinius žodžius, kurie turi žymą „neol.“; t. y. „neologizmas“. Nemaža jų dalis yra XIX a. pab. lietuviškoje spaudoje ir XX a. pr. raštuose fiksuoti, dėl lietuvių kalbos gryninimo paskatų buvę sukurti įvairių sričių terminai, kurie ir liko tik to laikotarpio naujažodžiai, nes plačiau nepaplito, – juos nukonkuravo kiti variantai. Keli pavyzdžiai:

eismémokslis (neol.) sm. (1) NdŽ¹² fiz. *kinematika*.

ėmyba (neol.) sf. *sugebėjimas įsidėmėti*: Davyba ir ėmyba sudaro periferinių (išviršinių) psichinių funkcijų sritį EncVI197. Vaikų psichinė ėmyba yra intensingesnė už senių ėmybą Enc.

¹¹ Šiuo metu nusistovėjęs terminas *bendrinė kalba*.

¹² Santrumpos – kaip šaltinyje.

gamtažinė (neol.) sf. A1884,199 *gamtos mokslas*.

gararodis (neol.) sm. L677 *manometras*.

kalbotyrỹs, -ė (neol.) smob. *kalbos tyrinėtojas, kalbininkas, lingvistas*: Beveik visi kalbotyriai pripažįsta, kad yra buvę dvejopos kilmės a K.Būg. Apie ... *būtai* (šalia *būtumei*) kalbotyriai ik šiol dar nieko neišgildė LTIII162.

kibirkštiĝasa (neol.) sf. (1) VĮ, NdŽ tech. *kibirkščių ĝesintuvas*.

kvėpligė (neol.) sf. (1); rš med. *bronchitas*.

Mėginant apibrėžti naujažodžio sąvokos „naujumo“ dėmenį, kalbotyros literatūroje paprastai remiamasi dviem kriterijais – sociopsichologiniu ir leksikografiniu.

Pirma – kalbama apie kalbos vartotojams kylantį „naujumo pojūtį“, susidūrus su iki tol negirdėtu žodžiu, nes naujažodžiams būdingas santykinis neįprastumas (keistumas) (Barnhart R., Barnhart C. 1990: 1159) – tol, kol išblanksta naujumo konotacija ir žodis tampa realiąja kalbos norma. Šis kriterijus gana subjektyvus, jei imtume paskirus kalbos vartotojus ir skirtingą jų kalbinę patirtį¹³. Žodžio naujumą turi suvokti dauguma tam tikro laikotarpio kalbos vartotojų, kurių kalbinė patirtis sudaro kolektyvinę kalbinę sąmonę (plg. Fjeld, Nygaard 2012: 223), tačiau patikimų būdų tam suvokimui nustatyti nėra (pavienės kalbos vartotojų apklausos negali aprėpti viso neologijos proceso). Pridurtina, kad kai kada siaurai vartojami terminai, patekę į kasdienį kontekstą, paprastiesiems vartotojams atrodo nauji, nepažįstami, nors specialiojoje kalboje gali egzistuoti seniai. Panašiai esti ir su archaizmais, kai kada jie žmonių gali būti palaikomi naujažodžiais (pavyzdžiui, į ND jo lankytojai yra atsiuntę žodį *nepuotĩs* „sūnaitis; dukraitė“).

Per laiką naujažodis arba pereina socializacijos bei leksikalizacijos procesą ir nustoja naujumo, arba lieka nepaplitęs ir tampa tik vartosenos faktu, o jei niekur nefiksuotas, apskritai išnyksta.

Antra, naujažodžiams identifikuoti dažnai taikomas leksikografinis kriterijus. Dauguma žodynininkų sutinka, kad žodis ar frazė yra nauji, jeigu jų nėra pagrindiniuose kalbos žodynuose (Barnhart R., Barnhart C. 1990: 1160). Kai tik žodis tampa nebe individualaus pavartojimo aktu, o pasikartoja vartosenoje, pereina ilgesnį ar trumpesnį įsitvirtinimo visuomenė-

¹³ Tai priklauso ir nuo tokio sociolingvistinio veiksnio kaip kalbos vartotojų amžius. Pavyzdžiui, jeigu žodis, tarkim, *mėsainis*, atsirado, žmogui jau turint daug kalbinės patirties, jis gali būti ilgą laiką suvokiamas kaip naujas, o jeigu vaikas tą patį žodį girdi nuo mažens, jo naujažodžiu nelaikys, nors abu kalbos vartotojai tam tikrą laiką gyvena toje pačioje sinchroninėje kalbos atkarpoje.

je laikotarpį (kuris paprastai priklauso nuo žodžio vartojimo dažnumo bei paplitimo) ir patenka į bendruosius žodynus, jis nebelaikytinas naujažodžiu (Druža 2013: 752).

Dėl to, kad pats naujumas yra gana neapibrėžtas, taip pat dėl įvairių leksikografijos problemų nustatyti tikslią kurio nors laikotarpio naujažodžių aibę, net turint išsamių tekstynų, nėra iki galo įmanoma. Be to, reikia turėti galvoje, kad naujažodžiai, būdami judriausias kalbos sluoksnius, gali pereiti keletą gyvavimo etapų, bet kiekvieno iš jų funkcionavimo ypatumai priklauso nuo visuomenės poreikių:

Neologizmų, kaip ir kitų kalbos žodžių, likimas būna nevienodas – vieni sparčiai išplinta kalboje ir vartotojų sąmonėje greitai praranda naujumo įspūdį, kiti ilgą laiką tenkinasi leksikos variantų padėtimi, pagaliau treti neįauga į kalbą, visam laikui lieka tik tam tikro teksto ar autoriaus žodžiais. (KTŽ)

Atsakyti į klausimą, kiek trunka žodžio naujumas ir kada jis pasibaigia, nėra paprasta. Kalbotyros literatūroje šiuo klausimu nesama vienos nuomonės. Toliau aptariami keli keblesni atvejai.

Kaupiant ND duomenis, neįprastumas yra pirmas naujažodžio identifikavimo žingsnis: jeigu kalbos vienetą atkreipia kalbinę patirtį turinčių kalbos tyrėjų arba ND lankytojų (naujažodžių siūlytojų) akis kaip iki tol negirdėtas, yra tikimybė, kad tai naujažodis, ir tada taikomi kiti patikros ir atrankos kriterijai. Šiuo etapu, kai naujažodis – tik tikėtinas, kartais lietuvių kalbos naujažodžių tyrėjų (juokais, darbiniam kontekste) pavadinamas neturinčiu termino statuso žodžiu *naujāradas*¹⁴.

Leksikografinis kriterijus dažniausiai siejamas su tam tikro apibrėžto laikotarpio kalbos vartosena, kurią geriausiai gali atspindėti žodynai, o skaitmeninėje eroje – ir didžiulės elektroninės kalbos duomenų sandėliai, pavyzdžiui, tekstynai. Taigi rankiniu arba automatinio būdu tikrinama, ar žodis (žodžio reikšmė) fiksuotas pagrindiniuose kalbos žodynuose.

Kuriant ND reikėjo nusistatyti laikotarpį, kurio naujažodžiai apimami, ir su tuo susijusius atraminius leksikografijos šaltinius. Orientaciniu atskaitos tašku pasirinkta XXI a. pradžia ir apytikriai tuo metu išleisti keli pagrindiniai lietuvių kalbos žodynai: *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* (2006 m. paskelbtas 6-asis (3-ias elektroninis) leidimas, kuris faktiškai remiasi 4-uoju popieriniu 2000 m. leidimu); elektroninis *Lietuvių kalbos žodynas* (vėliausiųjų jo tomų iliustraciniai pavyzdžiai siekia 2001 m.);

¹⁴ Žr. ND: *naujaradas* „naujai rastas (nežinotas) žodis“.

Tarptautinių žodžių žodynas (Alma littera, 2001) (plačiau žr. Milūnaitė 2015: 168–171). Kaupiant ND duomenis paaiškėjo, kad esama naujažodžių, kurie vartosenoje fiksuoti XX a. pab., tačiau į minėtus žodynus dar nepateko. Tai nėra keista, nes dėl naujažodžio atsiradimo laiko neografijoje dažniausiai esama nežinios – ar žodis negalėjo būti kur nors fiksuotas anksčiau, nei pavyko jį aptikti. Taigi kai kuriais atvejais į ND dedami ir XX a. pab. naujažodžiai, nes buvo netikslinga juos išleisti iš akių kaip iki tol leksikografiškai iš viso neaprašytus. Daugėjant skaitmeninių kalbos duomenų ir tobulėjant kalbos technologijoms, naujažodžių atsiradimo laiką ilgainiui bus galima nustatyti vis tiksliau (plg. Ефремов 2014: 16).

Per beveik dešimtmetį, kiek gyvuoja ND, lietuvių kalbos leksikografinis kontekstas keitėsi (atsirado daugiau viešai skelbiamo BŽ teksto, 2012 m. išleistas 7–as DLKŽ leidimas, kurio gale įdėta apie 200 naujažodžių, 2015 m. – internetinis jo variantas; 2013 m. – naujas TŽŽ leidimas), todėl buvo svarbu išlaikyti ND naujažodžių atrankos principus ir lanksčiai prisitaikyti prie naujų sąlygų.

Vis dėlto, kaip pažymima užsienio neologijos darbuose ir kaip rodo ND praktika, fiksuojant naujažodžius leksikografinis kriterijus nėra visais atvejais patikimas. Labiausiai jo patikimumas priklauso nuo konkrečios kalbos leksikografijos būklės (žodynų apimamo kalbos vartojimo laikotarpio ir jų išsamumo). Be to, ikiskaitmeninėje eroje žodynų apimtį gerokai riboja popierinė forma, kuri vertė taupyti vietą, tad būdavo pateikiami ne visi reguliarūs dariniai (Dzhabrailova, Rybakova 2019: 20). Žodžio ar kokios nors žodžio reikšmės nebuvimas žodynuose gali būti ir *lakūna*¹⁵ (Fjeld, Nygaard 2012: 223) – dėl paties žodžio retumo arba pernelyg specifinės, siauroje srityje vartojamos reikšmės, o kartais – ir dėl leksikografų neapsižiūrėjimo.

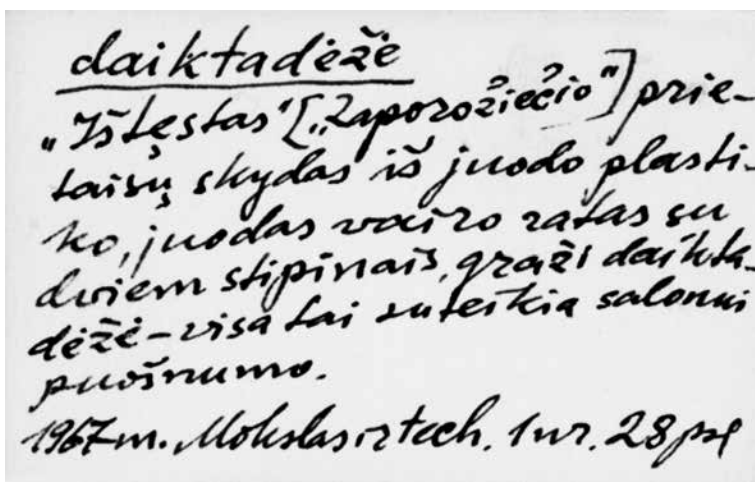
Atsižvelgiant į šiuos leksikografinius veiksnius, nedidelei daliai ND naujažodžių, dėl kurių kyla abejonių ar trūksta informacijos, priskiriama papildomų požymių, pagal kuriuos galima šiuos duomenis išsifiltruoti. Tokie žodžiai tradicinėje neologijoje sudaro *netikrųjų neologizmų* dalį.

Bene dažniausias netikrųjų naujažodžių atvejis – žodis nėra naujas, nes turima duomenų, kad jis paliudytas vartosenoje iki XXI a. pr., bet nebuvo įdėtas į atraminius žodynus. Tai gali paaiškėti visai atsitiktinai arba tik

¹⁵ Plg. *lakūna* (lotynų k. *lacuna* „įdubimas; spraga“) 1. *kalbot.* teksto spraga, praleidimas, trūkstama vieta (TŽŽ). Lietuviškai leksikografinė *lakūna* vadinama įvairiai – *žodyno (žodyninis) plyšys, skylė, spraga*.

atlikus papildomus įvairių vartosenos šaltinių tyrimus, todėl naujažodžiui nebūtinai nuo pat jo pateikimo ND pradžios gali būti priskiriamas požymis „nenujas (nefiksuotas)“. Neologijoje tokie žodžiai, kurie įtariami esantys neologizmai, bet ilgainiui nustatomi kaip seniai egzistuojantys (ypač jei retai vartojami), kartais vadinami *paleologizmais* (Behera, Mishra 2013: 27). Paaiškėjus, kad į ND įtrauktas žodis yra paleologizmas, neskubama jo išbraukti, kad būtų atspindėtas gyvas neologijos procesas ir matytusi buvusios tam tikro laikotarpio leksikografijos spragos. Pavyzdžiui, toks žodis pasirodė esąs *marsaeigis* „aparatas važinėti Marso paviršiumi ir tirti šią planetą“. Šių aparatų pasaulyje atsirado dar XX a. 8-ajame deš., tačiau lietuviškuose atraminiuose žodynuose jo iki šiol nėra, o duomenų apie jo vartojimą lietuviškoje spaudoje (pvz., žurnale *Mokslas ir technika*) galima aptikti ne vėliau kaip nuo 1995 m. (žr. DLKT). Suskaitmeninus *Lietuvių kalbos žodyno* papildymų kartoteką, paaiškėja ir daugiau tokių atvejų, kad žodis į atraminius žodynus neįtrauktas, nors kartotekoje fiksuotas (kai kada ir ne po vieną kartą). Pavyzdžiui, atraminiuose žodynuose nėra žodžio *daiktadėžė*. ND jo nurodytos trys reikšmės, tarp kurių viena „nedidelis skyrelis automobilio kabinoje ar salone, dažniausiai jo priekyje prieš keleivio sėdynę, įvairiems smulkiems daiktams susidėti“ jau buvo žinoma XX a. antroje pusėje (fiksuota 1967 m. žurnale *Mokslas ir technika*) (žr. 1 pav.).

1 pav. Žodžio *daiktadėžė* kortelė *Lietuvių kalbos žodyno* papildymų kartotekoje (<https://ekalba.lt>)

Į panašų leksikografinį plyšį yra patekę ir žodžiai, apie kurių vartojimą esama kur kas ankstesnių duomenų nei iš XXI a. pr.: *geoglifas* „senovinis piešinys, išlikęs sukietėjusiam žemės paviršiuje“, *pareidolija* „psichologinis reiškinys, kai gamtos reiškiniams, atsitiktiniams vaizdams, garsams, daiktams priskiriamas kokio nors žinomo reiškinio pavidalas ar garsas“, *namotyra* „mokslas, tiriantis gyvenamojo būsto (ypač kaimiškojo) istoriją“, *gai-viklis* „gaivinanti orą, suteikianti gaivumo, gaivaus kvapo priemonė“ ir kt.

Prie netikrųjų naujažodžių gali būti priskiriami ir žodžiai, ND turintys žymą „atgijęs“. Kadangi naujažodžio statusas siejamas su žodžio funkcionavimu kurį nors apibrėžtą laikotarpį, pasitaiko, kad kur kas anksčiau vartotas žodis ilgesnį laiką būna pasitraukęs į pasyviąją vartoseną. Jis vartotojų pamiršamas kaip neaktualus (pavyzdžiui, išnykus kokiai gyvenimo realijai), bet susidarius palankioms aplinkybėms vėl atgyja arba pasiskolinamas iš naujo, kartais įgaudamas ir naujų atspalvių, o tada ir suvokiamas kaip naujas. Tuo *atgiję žodžiai* skiriasi nuo *paleologizmy*, kurių vartoseną nebuvo nutrūksi. Ar atgijusius žodžius galima laikyti naujažodžiais? Užsienio kalbotyroje į šį klausimą paprastai atsakoma teigiamai (žr. Barnhart R., Barnhart C. 1990: 1160; Fjeld, Nygaard 2012: 223), pažymint, kad toks žodis, žiūrint sinchroniškai, tinka prie naujažodžių į žodyną, kuris aprašo esamą (dabartinę) kalbos būklę, ypač jeigu kurį laiką jis buvo į pagrindinius žodynus nededamas.

Geras pavyzdys yra žodis *mokslintojas*, *-a*, žinotas tarpukario Lietuvoje „mokslo skleidėjo“ reikšme – 1936 m. pavartotas Juozo Šalkauskio, bet nefiksuotas žodynuose, o pastaraisiais metais tikslingai atgaivintas žurnalistės, kuri ieškojo vienažodžio termino *mokslo populiarintojui* (*mokslo komunikatoriui*) pavadinti (plačiau žr. ND).

Žinoma, kai kada sunku nustatyti, ar žodis tikrai atgijęs, ar pagal tipiską darybos modelį pasidarytas iš naujo ir pritaikytas naujiems poreikiams, kartais kiek modifikuojant reikšmę. Pavyzdžiui, neseniai pradėtas vartoti veiksmožodis *amžėti*, kaip veiksmožodžio *senėti* (*senėti*) sinonimas, eufemistiškai vengiant tiesioginių asociacijų su senumu, senatve, ir iš jo padarytas medicinos terminas *amžėjimas* (plg. anglų k. *ageing*) dabartiniams kalbos vartotojams skamba naujai. Tačiau *Lietuvių kalbos žodyno* papildymų kartotekoje yra dvi žodyno kortelės su pavyzdžiais, užrašytomis iš gyvosios kalbos: *jamžėti* „susenti“ ir panašia reikšme *suamžėti* „senstant vaikėti“ (žr. 2-ą pav.).

įamžėti „susenti“
Mano atminimu, kelios to
pusyno įamžėjusios pusys švento-
riųjė tebežalavo.
Harvudas Pranar. Gintinės
Tekaš. New York, 1968. P. 161.
Autorius gimęs Joniškio par.

su- amžėti, suamžėju, su-
amžėjau suaukėti: Ma-
mà jau visai suamžėjus.
A. Račiūnas 1980 Kaišiadorių raj.,
Pušišės

Neologijoje nevienodai žiūrima į svarbų klausimą, nuo kada žodį galima laikyti naujažodžiu: jau nuo tada, kai jis sukuriamas, pavartojamas, ar tik nuo tada, kai jis pradeda plisti vartosenoje? E. Jakaitienė nurodo, kad naujažodžiai priklauso tiems leksikos vienetams, kurie yra „ką tik atsiradę ir dar plačiai nevartojami“, o „[ž]odžiai, patekę į aktyviąją vartoseną, jau nėra laikomi neologizmais“ (Jakaitienė 2010: 203, 205–206). Taigi pagal šį požiūrį žodis laikomas naujažodžiu nuo atsiradimo pradžios ir išlaiko naujumo statusą, kol dar nėra įsigalėjęs vartosenoje.

Pagal kitą požiūrį ką tik atsiradęs žodis dar nelaikomas naujažodžiu, kol nepradedamas vartoti nepriklausomai nuo jo autoriaus, kitaip tariant – kol visuomenė neparodo poreikio tą žodį vartoti ir skleisti. Tokiems žodžiams,

dar neįgavusiems tikrojo naujažodžio statuso ir plačiau nepaplitusiems, pavartotiems tik jų autorių, pavadinti vartojamas specialus terminas *protologizmas*¹⁶. Jį XXI a. 1-ojo deš. pr. sukūrė iš Rusijos kilęs britų profesorius Mikhail'as Epstein'as (žr. MD: *protologism*). Brėžiant ryškesnį skirtumą tarp *protologizmo* ir *neologizmo*, reikėtų pasakyti, kad protologizmas yra tik galimas naujažodis („hipotetinė projekcija“), t. y. autoriaus sukurtas žodis, tikintis, kad jis bus vartojamas realioje gyvenimo situacijoje. Būdamas palyginti naujas žodis, *protologizmas* kaip terminas lietuvių kalbotyroje dar pats tebėra naujažodis – beveik neturi vartojimo tradicijos, tačiau, suintensyvėjus naujažodžių tyrimams, pastaraisiais metais jau pradamas vartoti dažniau (plg. Aleksaitė 2018: 5–6).

Dar retesnis terminas, kuriuo užsienio neologijos darbuose pavieniais atvejais apibūdinami naujai atsiradę žodžiai, jau perėję protologizmo fazę, bet dar neįsitvirtinę kaip naujažodžiai, – *prelogizmas* (žr. Anesa 2018: 41). Lietuvių kalbotyros darbuose jo nepavyko aptikti.

ND skaitytojai dažnai naudojami galimybe pasiūlyti įtraukti į duomenyną savo atrastą kokiuose nors šaltiniuose naujažodį. Tarp siūlymų pasitaiško ir pačių skaitytojų sugalvotų žodžių, kurie niekur kitur nėra paliudyti ir būna užrašyti ne kaip vartosenos faktas, o tiesiog kaip minėtoji „hipotetinė projekcija“. Tokie žodžiai ir lieka tik siūlymų sąrašė (jis taip pat skelbiamas viešai), bet nepatenka tarp ND naujažodžių. Pavyzdžiui, *išmafonas* „išmanusis telefonas“; *brauknys* „apatinis brūkšnys (paprastai naudojamas vietoj tarpo programuojant)“; *keleivežis* „autobusas“; *lindžius* „iššokanti reklama“ ir kt. Jiems suteikiamas statusas „nepaliudytas vartosenoje“, neatmetant galimybės kada nors paplisti.

Neologijoje įprasta prie naujažodžių neskirti vaikų sukurtų žodžių. Nors ND skaitytojai tėvai kartais siūlo įtraukti į jį savo vaikų žodžių (pvz.: *glanis* „draugas, bičiulis“; *sausryčiai* „sausai pusryčiai“ ir kt.), bet tai visai atskiras reiškinys ir tyrimų sritis, besiribojanti su raidos psichologija bei pedagogika.

3. NAUJAŽODŽIO, KAIP LEKSIKOS VIENETO, FORMA

Greta klausimo, kaip suprantamas naujažodžio naujumas, kyla ir kitas, ne mažiau svarbesnis, – kokie kalbos vienetai neologijoje laikomi naujažodžiais? Kaip matyti iš 1-oje ir 2-oje lentelėje pateiktų naujažodžio api-

¹⁶ *Protologizmas* – graikų k. *prōtos* „pirmas, pirminis“ + *logos* „žodis“.

brėžčių, skirtinguose šaltiniuose naujažodžiams dažniausiai priskiriami ne tik atskiri žodžiai (leksemos), kaip kad turėtų būti pagal etimologinę *naujažodžio* reikšmę, bet ir sudėtingesni leksikos vienetai: stabilūs žodžių junginiai (tiek sudėtiniai terminai, tiek frazeologizmai), rečiau – santrumpos. Taigi siauresnė ar platesnė naujažodžio samprata yra susitarimo dalykas ir priklauso nuo tyrėjų tikslų.

Pagal naujažodžio formą paprastai skiriamos trys naujažodžių rūšys:

- 1) žodis (pvz.: *aerogelis, tenesinas, sąšvelnis, irklentė*);
- 2) junginys, arba *neofrazema* (žr. Fjeld, Nygaard 2012: 225–226) (pvz.: *socialinis dempingas, kūno rengyba*);
- 3) santrumpa (pvz.: *CEO, STEM, Wi-Fi, BDAR*).

Pagal leksinių inovacijų tipus skiriami naujieji žodžiai (leksemos) ir naujosios žodžių reikšmės (sememos) (Jakaitienė 2005: 250).

Į ND taip pat įtraukiami ne tik nauji leksikos vienetai (*tviteris, asmenukė*), bet ir naujos jau esamų leksikos vienetų reikšmės (pvz.: versle *vienaragis* „naujoviška verslą pradedanti įmonė, kuri dėl spartaus augimo ir pritrauktų investicijų išauga į didesnės nei 1 mlrd. JAV dolerių vertės bendrovę“; *feniksas* „nesąžininga įmonė, sukelianti tyčinį bankrotą, siekdama išvengti finansinių įsipareigojimų, ir „prisikelianti“ nauju vardu“).

Naujų reikšmių įgiję žodžiai kartais vadinami *naujosiomis sememomis* (Jakaitienė 2005: 251), *semantiniais naujadarais* (Jakaitienė 2010: 211), *neosemantizmais* (Fjeld, Nygaard 2012: 224–226) arba *neosemais* (Družė 2013: 756).

4. FUNKCINIAI NAUJAŽODŽIŲ YPATUMAI

Naujai atsiradę žodžiai, kaip ir visa leksika, funkcionuoja kaip neutralūs kalbos vienetai (tai būdinga ir specialiosios leksikos sluoksniui – naujajai terminijai, t. y. *neonimams*, angl. *neonym*, kitaip – *neoterminams*¹⁷, angl. *neoterm*) arba įgyja papildomų funkcinių bei stilistinių ypatybių. Kai kuriems funkciškai ir stilistiškai žymėtiems naujažodžiams pavadinti vartojami atskiri terminai (žr. Aleksaitė 2018: 5), tačiau jie nėra nusistovėję nei užsienio, nei lietuvių kalbotyros darbuose. Be to, svarbu, koku loginiu pagrindu jie skiriami ir kokia – siauresne ar platesne – naujažodžio samprata remiamasi.

¹⁷ Šių ar panašių naujažodžių lietuvių kalbotyroje nepavyko aptikti; plg. latvių vartojamą *jauntermins* pagal anglų k. *neoterm* (žr. VPSV).

Kaip naujažodžių (paprastai – naujadarų) rūšys arba naujažodžiams artimos sąvokos dažniausiai nurodomi *stilistiniai naujadarai, okazionalizmai, autoriniai naujadarai, individualieji naujadarai, situaciniai naujadarai, efermerizmai* ir *potencionalizmai*. Tačiau jų tarpusavio santykiai aprašomi gana painiai, nes tas pats terminas gali būti vartojamas skirtingų tipų naujažodžiams įvardyti arba tas pas naujažodis pagal įvairias ypatybes gali būti vadinamas keliais terminais.

KTŽ straipsnyje *naujadaras* (kurio kitų kalbų atitikmenys pateikiami platesnės reikšmės, nei šiuo metu įprasta, t. y. rusų k. *неологизм*, anglų k. *neologism*¹⁸) atskirai apibūdinamas *stilistinis naujadaras* (ir jo sinonimai *individualusis naujadaras, autorinis naujadaras*) kaip „[a]tskiro autoriaus tam tikrame kūrinyje sudarytas naujas žodis, kitur paprastai nevartojamas“. Taigi stilistiniai naujažodžiai kuriami ir vartojami siekiant ekspresyvumo (beje, dabartinėje lietuvių kalbos vartosenoje šią funkciją vis dažniau atlieka ir naujieji anglų kalbos skoliniai, kai jie įterpiami į tekstą kaip citatos ne dėl lietuviškų atitikmenų stokos, o neva dėl įtaigumo).

Šiame žodyne prie stilistinių naujadarų nepriskiriami ir tik atskirai aprašomi *okazionalizmai*, nors nemaža dalimi juos taip pat galima laikyti stilistiniais naujadarais. *Okazionalizmais* (arba *okaziniais naujadarais*) vadinami „dažniausiai neįprastos darybos, vienkartiniai dariniai, susikurti meninės tipizacijos, stilizacijos arba tiesiog pramogos tikslais; jų atsiradimą lemia neįprastumo, keistumo siekimas“ (Jakaitienė 2005: 250–251), „tai tik tam tikro konteksto žodžiai, jie tarsi sustingsta tame tekste (pokalbyje ar kūrinyje), kuriame buvo pavartoti“ (Jakaitienė 2010: 207). V. Urbutis pažymi, kad okaziniai dariniai yra „daugiau ar mažiau nutolę nuo kalboje veikiančios darybos sistemos: vieni iš jų prasilenkia su darybos tipo reikalavimais <...>, kiti išsiskiria vien tuo, kad padaryti pagal neproduktyvius ar mažai produktyvius tipus“ (žr. Urbutis 2009: 322–327). E. Jakaitienė *okazionalizmus* aptaria prie naujažodžių (neologizmų) ir naujadarų, o KTŽ *okazionalizmai* ir apskritai nesiejami su naujažodžiais:

okazionalizmas 2, okazinis žodis – *оказионализм*

Žodis ar žodžių junginys, nebūdingas bendrajai kalbos vartosenai ir pasitaikantis tik kartą tam tikrame kontekste. Darybos atžvilgiu okazionalizmai yra netipiški, individualūs <...>.

¹⁸ Plg. tikslesnius lietuvių kalbos termino *naujadaras* atitikmenis: rusų k. *новообразование*, anglų k. (*new-word*) *coinage*.

Terminas *autoriniai naujadarai* pavadina naujai pasidaromus žodžius – naujadarus – pagal jų kūrėją (plg. Jakaitienė 2010: 207). Suprantama, kad ne visada įmanoma nustatyti, kas pirmas sugalvojo kokį naują žodį, tačiau tai tinka ypač meniniuose tekstuose pasitaikantiems naujadarams, kurių autorius būna aiškus. Taigi atrodytų, kad *okazionalizmai* ir *autoriniai naujadarai* iš esmės pavadina tą patį objektą – naujai sukurtą žodį, tik išryškinami skirtingi jo požymiai. Tačiau esama ir dalinių struktūrinių skirtumų: okazionalizmai daromi arba remiantis neproduktyviais darybos tipais, arba su ryškiais nuokrypiais nuo reguliariosios žodžių darybos (Martseva et al. 2018: 270). Autoriniai naujadarai gali būti sukurti ir pagal reguliariosios žodžių darybos modelius. Kai kurie autoriniai naujažodžiai įeina į leksinę kalbos sistemą, bet tai laikoma greičiau išimtimis. Pavyzdžiui, žodis *laikraštiena* „menkavertė, dažnai bulvarinė spausdintinė žiniasklaida“, ND duomenimis, sukurta 1990 m. poeto Jono Juškaičio, per laiką tiek paplito ir įsitvirtino vartosenoje, kad įtraukta į BŽ. Traukiantis laikraštinei spaudai, šis žodis gali nueiti į pasyvųjį leksikos sluoksnį, tačiau pagal šį darybos modelį ND fiksuota ir skaitmeninei spaudai taikomų naujadarų: *internetiena*, *portaliena* ir kt.

Autoriniai naujadarai dar vadinami *individualiaisiais neologizmais*, pabrėžiant jų išskirtinumą, originalumą. Jie apibūdinami kaip žodžiai, kurie yra ne kalbos, o šnekos reiškinys ir autorių sukuriami specifiniams tikslams – naujai minčiai ir konotacijoms išreikšti (Martseva et al. 2018: 270)¹⁹.

ND tais atvejais, kai aiškiai žinoma, kas naujažodžio (nebūtinai naujadaras – gali būti ir autorinių kitoje kalboje sudarytų ir į lietuvių kalbą atėjusių skolinių) autorius, tam žodžiui suteikiama žyma „autorinis“. Pavyzdžiui, *bāslikas*, –à „paslikas (t. y. visu ilgiu bejėgiškai išsitiesęs) kaip baslys“; *čiulbingala* „čiulbanti lakštingala (išdrožinėto meno kūrinio pavadinimas)“; *glostinukas* „nedidelis meno kūrinys, nulipdytas specialiais rankų judesiais glostant molį“; *sveikoninė* „kitas ligoninės pavadinimas – kai svarbiau pabrėžti sveikimą ir sveikatą“.

Okazionalizmams ir *autoriniams naujadarams* artimi *situaciniai naujadarai* (angl. *nonce-formation*, *nonce-word*) – nauji nuo konteksto priklausančys žodžiai, sukurti vienam konkrečiam atvejui. Šiuo atveju termi-

¹⁹ Kartais individualieji neologizmai dar pavadinami tekstynų lingvistikoje vartojamu terminu *hapax legomena*, kuris reiškia, kad kokiam nors tekste ar jų sandraube žodis pasitaikė tik vieną kartą. Plg. *hapax legomenon* graikų k. „pasakyta (viena) kartą“.

nas pabrėžia ne naujažodžio autorystės aspektą, o sukūrimo aplinkybes. Kai kada situaciniai naujadarai nelaikomi tikraisiais naujažodžiais (plg. Štekauer 2002: 97).

Netipiškiems, kartą pavartotiems naujažodžiams ND priskiriama žyma „pavienis“, o jeigu žinomas autorius – ir žyma „autorinis“. Taigi autorinis naujažodis gali būti ir pavienis, jeigu už autoriaus tekstų nepaplinta.

Prie stilistinių naujadarų galima prišlieti *efemerizmus*²⁰. Tai tam tikriems visuomenės raidos laikotarpiams būdingi, paprastai su žinomais politikos ar kitų sričių veikėjų vardais siejami naujažodžiai, turintys ryškų, dažniau neigiamą stilistinį krūvį (plačiau žr. Заботкина 1989; Kostanian 2015: 3–9). Jie gyvuoja tol, kol aktyvus pats asmuo, iš kurio pavardės daromi naujažodžiai, tačiau svarbu, kad efemerizmomams suprasti būtina ekstralingvistinė kompetencija – orientavimasis konkretaus laiko politinėse ar kitų sričių aktualijose (Kostanian 2015: 8). Kai kada efemerizmai suprantami plačiau – jų turinys siejamas ne tik su politikos veikėjais, bet ir su reikšmingais konkretaus meto įvykiais (Заботкина 1989: 24).

ND fiksuota nemažai tiek skolintų, susijusių su žinomais užsienio veikėjais ar įvykiais, efemerizmų (pvz.: *trampokalipsė*, *putinomika*, *putirendumas*, *okupendumas*, *Lukašesku* ir pan.), tiek lietuviškų, padarytų daugiausia iš politikos veikėjų pavardžių (pvz., iš sveikatos ministro Aurelijaus Verygos, garsėjančio nepopuliariais griežtais sprendimais dėl alkoholio kontrolės, koronaviruso pandemijos stabdymo, pavardės: *veryganas*, *-ė*; *verygininkas*, *-ė*; *verygizacija*; *verygizatorius*, *-ė*; *verygmarinas*; *verygmetis*; *verygvalda* ir kt.).

Kalbotyros darbuose nevienodai žiūrima į *potencionalizmus* (arba *potencinius naujadarus*, *potencinius darinius*), kuriuos galima laikyti okaziinių darinių priešingybe. Pasak V. Urbučio, „[p]otenciniai dariniai – tai tokie labai reguliarių ir produktyvių darybos tipų žodžiai, kurie į kalbą neįeina kaip atskiri leksikos vienetai, o yra tik tų tipų visiškai numatyti ir kalbėjime gali būti realizuojami kiekvienu momentu, kai tik jų prisireikia“, be to, šitoks darinys esąs „toks natūralus ir suprantamas, kad jis paprastai nesuvokiamas kaip naujadaras nė pirmojo savo pasirodymo kalbėjime akimirksniu“ (Urbutis 2009: 316–317). Gal dėl tos priežasties potencializmų dažnai nė nelinkstama sieti su naujažodžiais. Tačiau V. Urbutis taip pat pripažįsta, kad „griežtesnės ribos tarp potencinių ir visų kitų tipiškų

²⁰ Plg. graikų k. *ephēmeros* „vienadienis, trumpalaikis“ (TŽŽ).

darinių iš tikrųjų nėra“, kaip nėra ir „objektyvių kriterijų, leidžiančių abejotinais atvejais pasakyti, ar žodis priklauso vien kalbėjimui, ar jau įeina ir į kalbą“ (Urbutis 2009: 316, 318).

ND neturima tikslo fiksuoti kiekvieną potencializmą, nes labai išsiplėstų duomenyno apimtis ir nepakaktų pajėgumų tiems duomenims tvarkyti. Tačiau stengiamasi atrinkti tuos potencinius darinius, kurie turi kokių papildomų ypatybių. Pavyzdžiui, priesagos *-inė*, su kuria daromi vietos pavadinimai, daiktavardžių pagausėjimas rodo verslo plėtimąsi – įvairių pamatinių žodžių žymimo maisto užkandinių daugėjimą: *dešraininė, falafelinė, jogurtinė, kebabinė, spragėsinė* ir kt., o priesagos *-iena*, su kuria daromi mėsos pavadinimai, daiktavardžių – iki tol žodynuose nefiksuotą egzotinių gyvūnų mėsos pasiūlą: *buivoliena, kengūriena, krokodiliena, sraigiena, šikšnosparniena, vabzdiena*.

Naujais atsirandančių leksikos vienetų pavadinimų ir jų vartojimo įvairovė rodo, kad riba, skirianti *tikruosius* naujažodžius nuo *netikrųjų*, yra labai neryški, kintanti laike. ND *naujažodžio* sąvoka apima ne tik tikruosius, bet ir didžiąją dalį tradiciškai suprantamų netikrųjų naujažodžių. Tokia plati sąvoka yra tikslinga, atsižvelgiant į duomenyno kūrimo specifiką. ND sinchroniškai apima poros dešimtmečių lietuvių kalbos gyvavimo laikotarpį, todėl jame galima pastebėti šiokios tokios naujažodžių dinamikos: vieni nauji žodžiai fiksuojami tik po kartą, kiti pamažu plinta vartosenoje ir po kiek laiko jau gali būti laikomi praradusiais naujumo statusą (pavyzdžiui, patenka į rengiamą ir dalimis viešai skelbiamą *Bendrinės lietuvių kalbos žodyną* (BŽ), plg.: *naujienlaiškis, skaityklė, šonaslydis* ir kt., taigi ND praktiškai yra ir vienas iš naujosios BŽ apimamos leksikos šaltinių).

Pats naujažodystės reiškinys yra labai įvairiapusiškas ir jį galima aprašyti, atskleidžiant skirtingas naujų leksikos vienetų turinio, formos bei funkcines ypatybes. ND paieškos galimybės leidžia iš duomenų bazės išsifiltruoti naujažodžius pagal įvairius šių ypatybių pjūvius ir derinius, o daugėjant duomenų – ir susidaryti išsamesnį vaizdą apie šį įdomų nuolat kintančios leksikos sluoksnį, kartu ieškoti naujų klasifikavimo pagrindų ir tobulinti lietuviškosios neologijos terminiją.

IŠVADOS

Sparčiai plėtojantis įvairių sričių mokslui, kuris skatina ir informacinių technologijų pažangą, taip pat suaktyvėjus įvairiapusiškai visuomenės veiklai, socialinių tinklų ir kitokios elektroninės komunikacijos plėtrai, paste-

bimai atsinaujina ir šiuolaikinių kalbų leksikos sluoksnis. Naujus leksikos reiškinius tiriančios bei aprašančios *neologija* ir *neografija* tampa vis perspektyvesnėmis ir didelį ne tik mokslo, bet ir visuomenės susidomėjimą keliančiomis leksikologijos ir leksikografijos atšakomis, o naujų terminų (*neonimų*) atsiradimas skatina *neonimijos* tyrimus. Šiems tyrimams savo ruožtu reikalinga neologijos terminija, tačiau ji tiek lietuvių, tiek užsienio darbuose gerokai įvairuoja ir kol kas nesudaro aiškios sistemos.

1. Panagrinėjus svarbiausios neologijos sąvokos – *naujažodžio*, arba *neologizmo*, sampratą lietuvių ir užsienio kalbotyros literatūroje bei žodynuose matyti, kad ją formuojantys sinonimiški terminai slepia kelias vidines ir išorines prieštaras. Pati sąvoka nėra aiškiai apibrėžta ir priklauso nuo tyrėjų pasirinkimo (susitarimo), kokius leksinės formos ir turinio aspektus ji apima:

1.1. naujažodžiais paprastai laikomi ne tik nauji žodžiai, bet ir kiti leksikos vienetai, pavyzdžiui, žodžių junginiai, santrumpos; taip pat dažniausiai prie naujažodžių priskiriami ir esami žodžiai, įgiję naujų reikšmių – *neosemantizmai*;

1.2. esminis *naujažodžio* sąvokos semantinis dėmuo – naujumas, tačiau jis leksikos vienetai suteikia tik laikiną statusą, kol tas leksikos vienetas dar nebūna patekęs nei į aktyviąją vartoseną, nei į bendruosius kalbos žodynus ir kalbos vartotojai jaučia jo neįprastumą; tiek pati „naujumo“ kategorija, tiek papildomi naujažodžio sąvokos dėmenys gali būti apibrėžiami tik atsižvelgiant į konkretų, laiko ribomis įrėmintą kontekstą, kuriame ši sąvoka vartojama;

1.3. tradicinėje leksikografijoje į naujažodžius žiūrima statiškai – kaip į tam tikro kalbos raidos laikotarpio rezultatą, todėl skiriami *tikrieji naujažodžiai*, kurie ilgainiui priimami visuomenės, įsitvirtina vartosenoje ir tampa įprastais leksikos sistemos vienetais, o nuo jų atskiriami *netikrieji naujažodžiai*, kurie yra tik šnekos reiškinys.

2. Esminiai naujažodžio ir dalinių jo apraiškų sampratą formuojantys požymiai išryškėja, ieškant atsakymo į klausimus, kokie kalbos vienetai neologijoje laikomi naujažodžiais, kas yra leksikos vieneto naujumo atskaitos taškas, kiek trunka šis naujumas ir kada jis pasibaigia, kokie svarbiausi funkciniai naujažodžių požymiai.

3. Lietuvių kalbos institute nuo 2011 m. kaupiamo ir nuolat internete atnaujinamo ND duomenų pobūdis ir jų tvarkybos praktika rodo, kad šiuolaikinėje skaitmeninėje neografijoje tradicinė *naujažodžio* samprata yra per siaura. Kadangi ND sinchroniškai fiksuojamas gyvas neologijos pro-

cesas, dažnai nėra aišku, koks bus tolesnis aptikto naujo leksikos vieneto likimas – ar jis liks tik vienadienis, situacinis reiškiny, ar ilgainiui taps kasdienės leksikos dalimi, suaktyvins ištįsą darybos modelį, bus įtrauktas į bendruosius kalbos žodynus ir pan. Todėl ND tikslingai pasirinkta pati plačiausia *naujažodžio*, kaip naujai atsiradusio leksikos vieneto, samprata.

4. Pagal tradicinę *naujažodžio* sampratą nuo *tikrųjų naujažodžių* atskirtieji tik šnekoje funkcionuojantys naujažodžiai gali būti apibūdinami pagal įvairius skirtingo loginio pagrindo požymius (atsiradimo laiką, struktūrines, stilistines ypatybes ir pan.): *protologizmai, prelogizmai, okazionalizmai, efermerizmai, paleologizmai, stilistiniai, autoriniai, situaciniai naujažodžiai, potencializmai* ir kt. Juos galima laikyti plačiai suprantamų naujažodžių rūšimis.

5. Daugėjant duomenų ir taikant naujas kalbos technologijas (automatinę naujažodžių atranką iš didelių duomenų sanauų), skaitmeninė neografija leidžia susidaryti išsamesnį vaizdą apie šį įdomų nuolat kintančios leksikos sluoksnį, kartu ieškoti naujų klasifikavimo pagrindų ir tobulinti neologijos terminiją.

ŠALTINIAI

- BŽ – *Bendrinės lietuvių kalbos žodynas*, vyr. red. Danutė Liutkevičienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete: <http://bkz.lki.lt>; <https://ekalba.lt>
- CED – *Collins English Dictionary*. Prieiga internete: www.collinsdictionary.com
- DLKT – Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. Prieiga internete: <http://tekstynas.vdu.lt>
- DLKŽ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, vyr. red. St. Keinys, 7-asis patais. ir papild. leid., e. variantas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2015 (atnaujinta versija, 2017). Prieiga internete: <https://lkiis.lki.lt>, <https://ekalba.lt>
- KTŽ – *Kalbotyros terminų žodynas*, sud. K. Gaivenis, St. Keinys, red. K. Morkūnas, Kaunas: Šviesa, 1990.
- LKE – *Lietuvių kalbos enciklopedija*, par. K. Morkūnas, red. V. Ambrazas, 2-asis patiksl. ir papild. leid., Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2008.
- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas (I–XX, 1941–2002)*, e. variantas, vyr. red. G. Naktinienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete: <http://www.lkz.lt>
- MD – *Macmillan Dictionary*. Prieiga internete: www.macmillandictionary.com
- MW – *Merriam-Webster dictionary*. Prieiga internete: www.merriam-webster.com
- ND – Miliūnaitė Rita, Aleksaitė Agnė. *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas*: tęstinis internetinis žinynas nuo 2011 m., sud. ir ats. red. R. Miliūnaitė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete: <https://naujazodziai.lki.lt>, <https://ekalba.lki.lt/naujazodziai>
- OLD – *Oxford Learner's Dictionaries*. Prieiga internete: www.oxfordlearnersdictionaries.com
- SŽe – Lyberis Antanas. *Sinonimų žodynas*, 2-asis patais. leid., e. variantas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2002 (atnaujinta versija, 2015). Prieiga internete: <https://lkiis.lki.lt>, <https://ekalba.lt>
- TŽŽ – *Tarptautinių žodžių žodynas*, Vilnius: Alma littera, 2013.
- VPSV – *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*, Rīgā: LU Latviešu valodas institūts, 2007.
- НСИС – Е. Н. Захаренко, Л. Н. Комарова, И. В. Нечаева. *Новый словарь иностранных слов*, э. ресурс, Москва: Азбуковник, 2003. URL: www.slovari.ru
- СЛТ – Ахманова Ольга Сергеевна. *Словарь лингвистических терминов*, 2-е изд., Москва: УРСС: Едиториал УРСС, 2004. URL: classes.ru/grammar/174.Akhmanova/source/worddocuments/h.htm
- ТС – Толковый словарь русского языка, э. ресурс, ред. С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова, Москва, 1992. URL: www.slovari.ru

LITERATŪRA

- Aleksaitė Agnė 2018: Ypatybių pavadinimai Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyne. – *Bendrinė kalba* 91, 1–27. Prieiga internete: http://www.bendrinekalba.lt/Straipsniai/91/Aleksaite_BK_91_strapsnis_apie_pavadinimus.pdf
- Aleksaitė Agnė, Murmulaitytė Daiva 2018: Naujoji lietuvių kalbos leksika - sava ir svėtima. – *Linguistica Lettica* 26, 236–258.
- Anesa, Patrizia 2018: *Lexical Innovation in World Englishes: Cross-fertilization and Evolving Paradigms*, Routledge.
- Behera Вчараван, Mishra Priyadarshani 2013: The Burgeoning Usage of Neologisms in Contemporary English. – *IOSR Journal Of Humanities And Social Science* 18(3), 25–35.
- Barnhart Robert, Barnhart Clarence 1990: Dictionary of neologisms. – *Wörterbücher. Dictionaries. Dictionnaires*, International Encyclopedia of Lexicography 2, Franz J. Hausmann et al., eds., Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1159–1166.
- Druță Inga 2013: Neology, neonymy, neosemy: termonological perspective. – *The Proceedings of the International Conference: Literature, Discourse and Multicultural Dialogue* 1, The Philology Institute of the Moldavian Science Academy, 749–758.
- Dzhabrailova Valida S., Rybakova Oksana V. 2019: On neologisms status in the bulk of a language. – *Modern European Researches* 4, 19–22.
- Fjeld Ruth Vatvedt, Nygaard Lars 2012: Lexical neography in modern Norwegian. – *Exploring Newspaper Language: Using the Web to Create and Investigate a Large Corpus of Modern Norwegian*, ed. Gisle Andersen, John Benjamins Publishing, 221–240.
- Giřčienė Jurgita 2005: Neologizmų integracija į tekstą. – *Žmogus ir žodis* 1, 78–82.
- Humbley John 2018: Term formation and neology. – *Languages for special purposes*, eds. J. Humbley, G. Budin, Ch. Laurén, Berlin, Munich, Boston: Walter de Gruyter, 437–452.
- Jakaitienė Evalda 2005: *Leksikografija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Kostanian Zara V. 2015: Anthroponymic ephemerisms in modern English-language media. – *The Seventh European Conference on Languages, Literature and Linguistics*, Viena: East West, 3–9.
- Lehrer Adrienne 2006: Neologisms. – *Encyclopedia of Language and Linguistics*, 2nd ed., ed. K. Brown, Elsevier Ltd., 590–593.
- Martseva et al. 2018: Martseva Tatiana A., Snisar Anastasia Yu., Kobenko Yuriy V., Girfanova Ksenia A. Neologisms in American Electronic Mass Media. – *Linguistic and Cultural Studies: Traditions and Innovations*, eds. A. Filchenko, Zh. Anikina, Springer International Publishing, 266–274.
- Mikelionienė Jurgita 2000: Šiuolaikiniai metodai kalbos naujovėms tirti. – *Darbai ir dienos* 24, 65–73.
- Miliūnaitė Rita 2015: Naujažodžių atranka ir pateikimas Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyne. – *Leksikografija ir leksikologija* 5, 161–184.
- Miliūnaitė Rita 2018: Naujažodžių pateikimas ir paieškos galimybės Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyne. – *Bendrinė kalba* 91, 1–21. Prieiga internete: <http://journals.lki.lt/bendrinekalba/article/view/71/45>
- Putilina Oksana 2013: Innovative Processes in the Present-day English Language in Comparison with Ukrainian one: Innovations and Pseudo-innovations. – *Linguistic Studies* 26, 18–24.
- Štekauer Pavol 2002: On the Theory of Neologisms and Nonceformations. – *Australian Journal of Linguistics* 22(1), 97–112. Available at: <http://dx.doi.org/10.1080/07268600120122571>
- Urbutis Vincas 2009: *Žodžių darybos teorija*, 2-asis leid., Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Ефремов Валерий А. 2014: Современная академическая неография: проблемы и перспективы. – *Вестник Новосибирского государственного университета* 3(19), 14–19. DOI: 10.15293/2226-3365.1403.01
- Заботкина Вера 1989: Новая лексика современного английского языка, э. ресурс, Москва: Высшая школа. Доступ через интернет: https://classes.ru/grammar/138.Zabotkina/worddocuments/_7.htm (žiūrėta 2020-06-23).
- Кольцова Елена А. 2017: Неологизмы английского языка XXI века. – *Вестник Российского университета дружбы народов: Теория языка. Семиотика. Семантика* 8(3), 604–613. DOI: 10.22363/2313-2299-2017-8-3-604-613.
- Мельник Юлия А., Штехман Елена А. 2015: К вопросу о статусе неологизма в современной лингвистике. – *Современные проблемы науки и образования* 2-1. URL: <http://science-education.ru/ru/article/view?id=21100> (žiūrėta 2020-09-23).

Summary

As the renewal of vocabulary of contemporary languages is gathering pace, *neology* and *neography* investigate and describe its new phenomena, meanwhile new terms are the object of *neonymy*. This job requires the terms of neology, but they are rather varied in Lithuanian and foreign studies, and do not yet constitute a clear system.

The article sets out to analyse how the major works of Lithuanian linguistics define the concept of *neologism* (and its equivalent in Lithuanian *naujažodis*). It reveals the content of the terms *naujažodis*, *neologizmas*, *protologizmas*, *okazionalizmas*, *efemerizmas*, *paleologizmas*, etc. and shows their diverse usage. It builds upon foreign lexicographical sources and studies on neology, as well as the experience of managing the Database of Lithuanian Neologisms, which has been compiled and continuously updated online since 2011.

The definitions of *neologism* (Greek *neos* “new”, *logos* “word”) in Lithuanian and foreign linguistic sources show that this term has several underlying contradictions:

- 1) neologisms usually include not only new words but also other lexical units – word phrases, abbreviations as well as words which acquired new meanings, i.e., *neosemanticisms*;
- 2) the main semantic component of the concept of *neologism* is novelty, but this is a rather subjective feature;
- 3) in traditional lexicography the approach towards neologisms is rather static – they are viewed as the outcome of a certain period of language development; therefore, *proper neologisms* (Lith. *tikrieji naujažodžiai*), which are eventually accepted by the public and become commonplace units of the lexical system, are distinguished from *improper neologisms* (Lith. *netikrieji naujažodžiai*), which are only a speech phenomenon.

The type of data collected in the Database of Lithuanian Neologisms and their management practice show that in contemporary digital neography the traditional concept of *neologism* is too narrow. As a live process of neology is recorded synchronically, it is often not clear how the existence of the new lexical unit is eventually going to evolve. Since the amount of data is growing and new linguistic technologies are applied (automated selection of neologisms from vast collections of data), digital neography enables us to improve the terms of neology.

Gauta 2020-10-07

Rita Miliūnaitė
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas rita.miliunaite@lki.lt